

účelným způsobem pojatá informace o sociálním a demografickém stavu jednotlivých španělských království před nástupem Karla V. Po obou úvodech přicházejí vlastní paměti Karla V. z let 1515 až 1548. Jsou mnohdy jen stručným výčtem událostí, jež nabývá na obsažnosti jak se události přibližovaly době, kdy svoje paměti Karel V. diktoval. Za paměti Karla V. zařadil vydavatel rozsáhlou instrukci Karla V. pro syna Filipa II.; je to v podstatě politický testament, datovaný 18. lednem 1548 v Augsburgu. Jeho obsah je vysoce zajímavý pro každého, kdo se alespoň poněkud zabývá dějinami 16. století. Vydavatel dále zařadil texty současníků, jež se vztahují k osobě Karla V.; v první řadě jde o obsáhlou zprávu, kterou o mladém Karlu V. zaslal 8. března 1516 biskup Alonso Manrique kardinálovi Ximenezovi, a která ukazuje Karla V. ještě ve Flandrech, a seznamuje kardinála Ximeneze s poměry na bruselském dvoře; dále jsou to tři zprávy benátských velvyslanců, z let 1530, 1548 a 1557, zasláné benátskému senátu. Vzhledem k tomu, že zprávy benátských velvyslanců náleží mezi vůbec nejčennější historické prameny XVI. a XVII. století, mají i tyto tři, zachycující Karla V. ve třech životních etapách, značný význam a jsou vysoce zajímavé. Abdikaci Karla V. popisuje Sandovalova kronika a vydavatel z ní publikuje podstatnou část. O pobytu Karla V. v ústraní kláštera v Yuste se dochovalo celkem prosté vylíčení z pera jednoho mnicha tohoto kláštera; i to nalezlo místo ve svazku věnovaném Karlovi V. Jeho portrét konečně doplňuje dobový obraz z pera francouzského kronikáře, messira Pierra de Bourdeille, lépe známého jako pána de Brantôme. Nesmíme zapomenout, že Francie byla hlavním nepřítelem habsburského impéria; Brantômův portrét tedy jistě není nestranný a zejména není prost dobových klepů a klevet. Je to však cenný korektiv zase příliš apologetických portrétů z druhé strany.

Kniha je doplněna dosti podrobnou bibliografií, zahrnující jak údaje o vydání vlastního životopisu Karla V., tak děl – starých i moderních – zabývajících se jeho osobou. Chronologické přehledy panovníků Evropy 16. století, papežů, dále chronologie života a vlády Karla V., stejně jako genealogický přehled, knihu doplňují. Jsou svědectvím značné péče, jakou vydavatel knize věnoval a čtenáři značně ulehčují orientaci.

Osobnost Karla V. náleží do jisté míry do českých národních dějin; záhadná postava tohoto Habsburka vrhla i na ně svůj stín. Kniha, která tak účelným způsobem soustředila několik dobových svědectví kolem jeho vlastního životopisu a doprovodila je vskutku zasvěceným historickým úvodem, zasluhuje plným právem naši pozornost. Stálo by za úvahu, zda by si navíc nezasloužila také českého vydání.

P. Horák

Pierre Chaunu, *La civilisation de l'Europe classique*, Paris, Artaud, 1966, německý překlad Europäische Kultur des Barock, Droemer Knauer, München–Zürich, 1968.

Chaunu, známý především svou velkou prací o obchodu Sevilly s Atlantikem (*Séville et l'Atlantique* [1504–1650], 11 sv. Paris 1955–1960), nepředkládá další z kompilací o době, která dnes vzbuzuje značnou badatelskou i čtenářskou pozornost, ale v mnoha pasážích zcela nový pohled na evropské dějiny 17. a poč. 18. století. Vychází z mnohaletých výzkumů inspirovaných metodologií školy Annales a týkajících se výroby, obchodu, cen, sociálních struktur, populace a sociální psychologie. Pro tyto výzkumy bylo 16.–18. století nejhodnějším obdobím. V prvních kapitolách své práce se Chaunu pokusil využít zejména demografických výzkumů, podívat se na evropské dějiny „sub specie demographiae“. Tuto oblast umožnily objevit pro historii známé práce Pierra Gouberta (*Beauvais et le Beauvaisis de 1660 à 1730, Contribution à l'histoire de la France au XVIIe siècle*, Paris 1960) a jiných demografů.

Pro 16.–18. století je již znám poměrně podrobně vývoj počtu a hustoty obyvatelstva ve všech evropských zemích. Samotná čísla, převedená zde pochopitelně do grafů a map, jsou velmi zajímavá. Ale Chaunu se pokouší spojit tato čísla s „dějinami“, to jest se sociálními problémy, s vývojem státu, vojenství, politiky a dokonce i kultury. Ukazuje, že určitý počet obyvatelstva a určitá hustota obyvatel na každém území, byla rozhodující pro dějiny; oblasti, které měly největší hustotu obyvatelstva byly civilizačně nejspělejší; nejrychleji se zde na počátku novověku rozvíjela ekonomika i kultura. Itálie, Burgundsko, Nizozemí a počátkem 16. století i Německo,

jsou země, které udávají hospodářské i kulturní Evropě tón a jsou nejhustěji osídleny. Hustotou obyvatelstva a rozsahem státního území byl také podle Chaunuho podstatně ovlivněn počátek moderních evropských států. V 16. a 17. století se dostaly do popředí politiky opět státy, kde byly v příznivém poměru počty obyvatelstva s organizačně zvládnutelným územím: Španělsko a zejména Francie, která má v 17. století tento poměr nejpříznivější. Počet obyvatelstva je také v citlivém vztahu k hospodářským krizím a stagnacím: hospodářské krize a stagnace znamenají také stagnaci v populačním vývoji. Pro samotnou biologickou stránku populace uvádí Chaunu mnoho cenných poznatků z populacionistických studií, například to, že již v této době dochází k umělé regulaci porodnosti nejen kontrolou početí, ale zejména kontrolou věkové hranice sňatků. Sňatky uzavírané v pozdějším věku eliminovaly nejplodnější věk žen.

Je zřejmé, že demografické studie posledních let oživil demografické pojetí historického vývoje. U Chaunuho k tomu existuje jistá inklinace, ale je příliš zkušený historik, než aby vysvětloval dějiny jen z vývoje a hustoty populace. Vyhybá se tomuto zjednodušení již tím, že je vynikajícím znalcem hospodářských dějin. Ty oblasti, které měly největší hustotu obyvatelstva, měly také největší koncentraci městského typu osídlení. Nikoliv samotné obyvatelstvo, jeho hustota a počet, ale ekonomická a společenská struktura jsou rozhodující pro dějiny. Ekonomika a kultura se nejvíce rozvíjely tam, kde se prosadila peněžní směna jako základ nové společenské struktury: Itálie a Nizozemí jsou opět jasným důkazem pro tuto závislost. Poněkud jiné je to ovšem u vzniku moderních států. Mocenský faktor zde není vždy přímo závislý na vyspělosti populace a sociálněekonomických poměrů. Holandsku sice umožnila vyspělá ekonomika a sociální struktura vytvořit silný stát a odolávat velmocím, ale Španělsko, největší mocnost 2. pol. 16. a první poloviny 17. stol. je stát vysloveně kořistnický a sociálněekonomicky zaostalý. Francie se pokoušela najít rovnováhu, ale centralisticko-absolutistický model státní správy ji přes všechny vnější úspěchy a přes kulturní reprezentaci sociálněekonomicky oslaboval a přiváděl k revoluci. Netradiční pohled na politiku 17. století je obsahem první části knihy, nazvané *Stát a státy*.

V druhé části, nazvané *Stabilita materiální kultury* se pojednává o hospodářském životě. Je zde opět shrnuto téměř vše, co přinesla léta intensivního badatelského zájmu o ranněnovověké hospodářství. Toto studium umožnilo nejen poznání jednotlivých druhů výroby, obchodu, technického pokroku, lokální specializace apod., ale umožnilo poznat i dynamiku vývoje evropské ekonomiky, ale vlastně i poznatek, že evropská ekonomika je v této době skutečností. Měla již svá období „konjunktur“, „stagnací“ a „krizí“, jejichž odhalení opět umožnilo pochopit hlouběji některé důležité skutečnosti z politických a kulturních dějin, než na pohyb ekonomiky reagovaly. Chaunu ve svém zasvěceném přehledu nikterak nezjednodušuje evropskou ekonomiku této doby, která je charakterizována stále obrovským kolísáním v krátkých časových intervalech a velkými lokálními rozdíly. Přesto je možno určit „cykly“, jak to pro 17. století provedl Frédéric Mauro, jehož výzkum Chaunu přejímá. Sedmnácté století je podle těchto výzkumů v celé Evropě velkým cyklem, který vzhledem k minulosti i budoucímu vývoji znamená v podstatě velmi dlouhou recesi a stagnaci. V jejím rámci je několik důležitých etap: léta 1595–1620 jsou zejména pro Itálii a Španělsko těžkou krizí, jež se projevuje i ve Francii a Anglii. Zejména Německo si uchovává svou stabilitu. V letech 1620–1635 dochází k vzestupu, na kterém se ovšem nepodílí Itálie a střední Evropa, zničená válkou. Profitéry tohoto období jsou Anglie a Nizozemí. Léta 1660–1670 přinášejí obnovu hospodářské činnosti v Anglii a Francii a trvání konjunktury v Nizozemí, zatímco těžká krize ve středomoří pokračuje. Ve dvacetiletí 1670–1690 vládne v Evropě hospodářský chaos, způsobený zeslabením americké produkce drahých kovů a stagnací oběživa, která vede k pádu cen. Období 1690–1720 přináší nový rozvoj hospodářství, který nebyl ohrožen ani válkami námořních mocností. Zvětšuje se rozdíl mezi chudnoucí jižní Evropou a bohatnoucí severní Evropou. Léta 1720–1730 jsou mezidobím těžkostí, charakterizovaná státním bankrotem v Anglii a krizí jejího zahraničního obchodu. Údoby 1730–1775 je počátkem nového cyklu, ve kterém dochází k všeobecnému rozvoji všech výrobních odvětví ve všech evropských zemích. Přichází dlouhé období „hausse“ v cenách a začlenění Ameriky i Východu do světového hospodářství. Recese 17. století souvisí těsně s demografickým vývojem, kde se jedná v hrubých rysech o obdobnou stagnaci a kde se pohyb obyvatelstva v jednotlivých oblastech přibližuje jejich hospodářskému osudu.

Zcela jiná je ovšem situace Evropy v oblasti kultury. Chaunu přibližuje v závěrečné části své práce, nazvané *Dobrodružství ducha* konstituování moderního myšlení, vědeckou revoluci, osudy reformace a protireformace a dobrodružství umění. Tato část práce nepůsobí tak nově jako předcházející kapitoly a prozrazuje, že autor zde přece není tak „doma“ jako v ekonomických a sociálních dějinách. Vazby myšlení a umění na společenskou základnu jsou velmi složité a i když byly v některých případech již jasně prokázány, zbývá pro sociologii kultury 17. století ještě mnoho práce. Upozorňuji pouze na Chaunuho řešení problému vztahu barokní a klasické kultury. Příznačný je již překlad názvu jeho knihy do němčiny: místo „Klasická civilizace“ francouzského originálu „Kultura baroka“ v němčině – přičemž text výkladu zůstal beze změn. Nejde jen o to, že pro německé publikum je termín baroko známější a přitažlivější – Chaunu nevidí mezi barokem a klasikou protiklad, jak to činila a činí formální estetika, ale kulturní jevy jedné epochy. *Baroko nebo klasika – baroko a klasika*: tak nazval kapitolu o umění. „Umění je nejvěrnějším zrcadlem společnosti“ (593). Toto kredo sociologie umění se snaží dokumentovat a některé jeho postřehy jsou skutečně podnětné, i když většinou jen potvrzují myšlenky, které byly vysloveny jinde, např. v pracích V. L. Tapie.

Za zmínku stojí i prezentace této knihy. Text všech kapitol je doprovázen mapovými přílohami a bohatým ikonografickým materiálem. Obrazy nejsou vybírány z uměleckého hlediska, ale tak, aby dokumentovaly všechny oblasti života společnosti, aby představily důležité osobnosti, typy krajiny a měst, výrobu, techniku apod., aby prostě vyvolaly i vizuální dojem doby, o které se pojednává. Výklady k obrazům jsou součástí textu. Na hlavní kapitoly opět samostatně koncipovaný slovník důležitých pojmů, osob a událostí a velmi instruktivní synchronní a chronologický přehled politických událostí, hospodářství, společnosti, náboženství, duchovního a vědeckého života, umění a literatury a posléze vztahu ostatního světa k Evropě. Od roku 1596 do r. 1758.

Je to tedy dílo po všech stránkách pozoruhodné, snažící se spojit téměř encyklopedický přehled s vyhraněnou koncepcí a dobře shrnující poznatky, ke kterým dospělo mnohaleté studium demografie, ekonomie a kultury 17. století. Sympatickým rysem Chaunuho je i to, že sleduje soustavně i středoevropské poměry a literaturu socialistických zemí, pokud je mu jazykově přístupná. Máme tedy k dispozici nezbytnou příručku pro 17. století, obsahující i mnoho podnětů pro další studium.

J. Válka

František Hrubý, *Etudiants tchèques aux écoles protestantes à la fin du 16e et au début du 17e siècle. Documents*. Préparés pour l'édition par Libuše Urbánková-Hrubá, préface par Bedřich Šindelář. Universita J. E. Purkyně, Brno 1970, Spisy University J. E. Purkyně v Brně, č. 152.

František Hrubý, vynikající historik „raného novověku“, autor mnoha nepřekonaných studií z hospodářských, politických a náboženských dějin 16.–17. století, velký znalec předbělohorské a bělohorské Moravy, věnoval systematickou badatelskou pozornost korespondenci, nejdůležitějšímu pramenu „své“ doby. Vydal za svého života dvousvazkovou výběrovou edici korespondence a akt z let 1618–1636, osvětlující moravské dějiny od stavovského povstání do vzniku Tribunálu a budoval na korespondenci své práce. Po mnoho let sbíral materiál ke svému oblíbenému tématu – stýkům moravské a české evangelické společnosti s evropskými centry reformovaných církví, zejména s francouzskými a švýcarskými kalvinisty a jejich akademii. Podnikl za tímto materiálem několik výzkumných cest do Paříže, Švýcarska a Německa, objevil cenné fondy, ale edici již nedokončil. Na podnět filosofické fakulty, jež tak splácí část dluhu významnému členu svého učitelského sboru, se ujala úkolu dokončit toto ediční dílo Libuše Urbánková-Hrubá. Bedřich Šindelář, jenž se o realizaci edice velmi zasloužil, napsal úvod, z něhož se stala studie o poměrech, za kterých studovali čeští a moravští studenti na kalvínských akademích a o vlivu tohoto prostředí na český a moravský politický život. Shrnul dosavadní znalosti o této problematice a ocenil přínos předkládané edice.

Hrubý shromáždil celkem 290 dokumentů v archivech Basileje (140 kusů), Bernu, Ženevy, Curychu, Gothy, Mnichova, Paříže, Wroclavi, Vídne, Brna, Litoměřic a Prahy